

Proizvodno-ekonomska obilježja maslinarstva u obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima

Production and economic characteristics of
olive production on family farms

J. Gugić

SAŽETAK

Temeljna svrha rada bila je analizirati osnovna proizvodna i ekonomska obilježja maslinarstva u obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima kao nositeljima maslinarske proizvodnje, kako bi se dobio uvid u njihov gospodarski položaj i razvojne perspektive. U radu su korištene sljedeće metode: anketa, standardne metode deskriptivne statistike i SWOT analiza. Anketiranje je provedeno na području Dalmacije gdje je smješteno oko 80% proizvodno–preradbenih kapaciteta hrvatskog maslinarstva. Anketirana obiteljska poljoprivredna gospodarstva u prosjeku imaju 121 stablo masline, najčešće na 3 odvojene parcele s dominacijom ekstenzivnog načina uzgoja, dok je gospodarski položaj većine maslinara relativno povoljan. Rezultati SWOT analize pokazuju da strateške razvojne aktivnosti treba usmjeriti tako da maksimalno iskoriste povećano zanimanje za podizanje i obnovu maslinika kao i povoljne uvjete potpore i financiranja, kako bi se umanjila dominacija ekstenzivnog načina uzgoja s velikim kolebanjem priroda i uvozna ovisnost te izbjegle prijetnje globalnog institucionalnog i tržišnog pritiska.

Ključne riječi: maslinarstvo, obiteljska poljoprivredna gospodarstva, gospodarski položaj, razvoj

ABSTRACT

The major aim of the study was to analyse the basic production and economic characteristics of olive production on family farms, so as to get an insight into their economic situation and development perspectives. The following methods were used in the study: survey, standard methods of descriptive statistics and the SWOT analysis. A

survey was conducted in the area of Dalmatia where there are 80% of production and processing capacities of Croatian olive production. The family farms surveyed have 121 olive trees on average, usually in three (3) separate lots, using predominantly extensive cultivation method. Most of the olive growers' economic situation is relatively satisfactory. The results of the SWOT analysis show that the strategic development activities should attempt to make the most of the increased interest in olive groves establishment and regeneration, along with the more favourable terms of support and funding to decrease the prevalent domination of the extensive method of olive cultivation in respect to the yield oscillation and dependence on imports, avoiding threats of the global institutionalization and market pressures.

Key words: olive production, family farms, business situation, development

UVOD

U hrvatskom maslinarstvu posljednjih nekoliko godina postoji povećano zanimanje za podizanje novih maslinika, obnovu starih i opožarenih maslinika, modernizaciju i povećanje preradbenih kapaciteta te poboljšanje kakvoće maslinovog ulja. Maslina je jedina mediteranska voćna kultura koja u posljednjih desetak godina bilježi povećanje proizvodnih površina i porast proizvodnje sadnog materijala.

Na ovaj pozitivan trend u našem maslinarstvu utjecalo je više čimbenika, od kojih posebno treba istaknuti povoljnu cijenu maslinovog ulja i popularizaciju spoznaja o njegovoj prehrambenoj vrijednosti, zbog čega maslinovo ulje zauzima središnje mjesto u mediteranskoj prehrani koja se u posljednje vrijeme na globalnoj razini promovira kao nezaobilazna sastavnica pravilne prehrane. Osim toga, maslinovo ulje je prema dosadašnjim spoznajama jedan od svega nekoliko hrvatskih poljoprivrednih proizvoda s izvoznim potencijalom.

Unatoč ovom pozitivnom trendu u proizvodnji i preradi maslina, glavne karakteristike našeg maslinarstva su: dominacija ekstenzivnog načina uzgoja s neredovitom rodnošću, neorganiziranost tržišta proizvoda od masline i uvozna ovisnost.

Zbog spoznaje o nedovoljnoj iskorištenosti potencijala hrvatskog maslinarstva poduzimaju se institucionalni naponi, koji su usmjereni na stvaranje pretpostavki za podizanje konkurencijske sposobnosti hrvatskog maslinarstva u procesu priključivanja Europskoj uniji. Među ovim naporima posebno treba istaknuti Operativni program podizanja novih nasada maslina u razdoblju od

2004. do 2007. godine kojim je predviđeno podizanje 5500 ha novih maslinika u cilju ostvarenja samodostatne proizvodnje maslinovog ulja. U funkciji ostvarivanja ovog programa povećani su iznosi poticaja u maslinarstvu, a ustrojena je i posebna kreditna linija Hrvatske banke za obnovu i razvitak.

Budući da je u narednom razdoblju realno očekivati snažne institucionalne i tržišne zahtjeve i pritiske koji se ogledaju u usklađivanju domaćeg zakonodavstva s EU zakonodavstvom, daljnjoj liberalizaciji domaćeg tržišta hrane i pića, padu cijena i povećanju zahtjeva za sigurnošću hrane i kakvoćom proizvoda, na dugi rok moći će opstati samo oni proizvođači koji budu troškovno i cjenovno konkurentni.

U tom kontekstu, svrha rada bila je analizirati osnovna proizvodna i ekonomska obilježja maslinarstva u obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima kao nositeljima maslinarske proizvodnje, kako bi se dobio uvid u njihov gospodarski položaj i razvojne perspektive.

METODE RADA I IZVORI PODATAKA

U radu je za prikupljanje podataka o proizvodnim i ekonomskim obilježjima maslinarske proizvodnje u obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima korištena metoda ankete. Anketiranje je provedeno u 14 odabranih uljara na području četiri dalmatinske županije gdje je smješteno oko 80% proizvodno-preradbenih kapaciteta hrvatskog maslinarstva, u razdoblju od 01.11. 2004. do 15.01. 2005. godine, tj. u vrijeme kampanje prerade maslina uroda 2004. godine. Uljare su odabrane uvažavajući njihov smještaj u tradicionalnim uzgojnim središtima i njihovu prostornu distribuciju. U tu svrhu sastavljen je anketni upitnik koji sadrži 38 pitanja, od čega 17 otvorenih pitanja i 21 zatvoreno pitanje. Primijenjen je oblik pismene ankete gdje su ispitanici sami popunjavali anketni upitnik. Osnovni skup čine svi maslinari koji su predali plodove masline na preradu u odabrane uljare. Anketirano je ukupno 398 ispitanika (maslinara) tako da je slučajno biran svaki dvadeseti ispitanik koji bi donio masline na preradu. U slučaju odbijanja odabranog ispitanika da popuni anketni upitnik biran je sljedeći ispitanik koji bi donio masline na preradu. Anketni upitnik odbilo je popuniti 57 maslinara, koji su kao najčešći razlog odbijanja isticali strah da bi podaci mogli biti iskorišteni za njihovo uvođenje u porezni sustav. Iz istog razloga izvjesnu dozu rezerviranosti izrazio je i jedan dio maslinara koji su prihvatili ispuniti anketni upitnik, ali nisu odgovorili na određena, prema njihovom mišljenju osjetljiva pitanja, unatoč

činjenici da je bila osigurana potpuna anonimnost ispitanika jer se nigdje nisu tražili njihovi osobni identifikacijski podaci.

U tom smislu bitno je istaknuti da su veličine, količine i vrijednosti u anketi u pravilu stvar procjene ispitanika. Za točnije i vjerodostojne podatke gospodarstva bi morala voditi poslovne knjige i stalno kontrolirati utrošak i proizvodnju na gospodarstvu (Njavro, 2001).

Podaci prikupljeni anketiranjem obrađeni su standardnim metodama deskriptivne statistike u statističkom programu StatView (Copyright © 1998 by SAS Institute Inc. Second edition).

Na temelju rezultata istraživanja proizvodno-ekonomskih obilježja maslinarske proizvodnje te podataka iz sekundarnih izvora, respektirajući institucionalni okvir i okruženje, pomoću SWOT analize identificirani su osnovni čimbenici koji utječu, ili bi mogli utjecati, na razvoj maslinarske proizvodnje u obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

Nositelji maslinarske proizvodnje u nas su obiteljska poljoprivredna gospodarstva u čijem se vlasništvu nalazi 98% maslinika (DZS RH, 2004). Budući da u nas još nije ustrojen sustav poljoprivrednih knjigovodstvenih podataka, a gospodarstva ne vode poslovne knjige, u radu su na temelju podataka prikupljenih anketiranjem analizirana osnovna proizvodna i ekonomska obilježja maslinarske proizvodnje u obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima na području Dalmacije koje obuhvaća četiri županije: Zadarsku, Šibensko–kninsku, Splitsko–dalmatinsku i Dubrovačko–neretvansku. Prema regionalizaciji hrvatske poljoprivrede, područje Zadarske i Šibensko–kninske županije pripada srednjo-jadranskoj poljoprivrednoj podregiji, a područje Splitsko–dalmatinske i Dubrovačko–neretvanske županije pripada južnojadranskoj poljoprivrednoj podregiji (Bogunović i sur., 2004). Upravo u području srednje i južne jadranske poljoprivredne podregije smješteno je oko 80% proizvodno–preradbenih kapaciteta hrvatskog maslinarstva. Naime, u ove dvije poljoprivredne podregije nalazi se 79% maslinika (DZS RH, 2004) i 86% uljara u Hrvatskoj. Također se prema podacima Popisa poljoprivrede iz 2003. godine, u ovom području nalazi 84% ukupnih i rodnih stabala maslina te 80% poljoprivrednih kućanstava s maslinama u Hrvatskoj.

Anketirani maslinari najčešće imaju četiri člana u svojim domaćinstvima, a na poslovima u maslinarstvu najčešće su angažirana dva člana domaćinstva. Dobna skupina od 15 do 65 godina, koja čini radno aktivnu skupinu, sudjeluje s 68,62% u ukupnoj starosnoj strukturi domaćinstava anketiranih maslinara. Međutim, 28 domaćinstava nema pripadnika ove dobne skupine. Članova starijih od 65 godina ima više nego članova mlađih od 15 godina. U maslinarskoj proizvodnji prevladava obiteljski rad, pa tako i 89,70% anketiranih maslinara koristi isključivo obiteljski rad u maslinarstvu, njih 9,55% koristi uz obiteljski i unajmljeni rad, dok manje od 1% koristi isključivo unajmljeni rad u maslinarstvu.

Za 44,72% anketiranih maslinara maslinarstvo je glavna poljoprivredna proizvodna grana, a njih 35,18% bavi se isključivo maslinarstvom, pa se ova gospodarstva mogu smatrati proizvodno specijaliziranim maslinarskim gospodarstvima. Maslinu kao monokulturu uzgaja 72,61% anketiranih maslinara, dok njih 27,39% maslinu uzgaja u zajednici s drugim poljoprivrednim kulturama. S obzirom na status zemljišta na kojem je maslinik, 93,22% anketiranih maslinara ima vlastito zemljište, 4,5% ima kombinaciju vlastitog zemljišta i zemljišta uzetog u koncesiju ili korištenog bez naknade, dok je njih svega 0,75% uzelo zemljište u zakup ili koncesiju, a 1,5% koristi zemljište na kojem je maslinik bez naknade.

Anketirani maslinari uzgajaju maslinu na prosječno 5,16 odvojenih parcela (Tablica I). Na jednoj parceli maslinik ima 39 anketiranih maslinara, a kod najvećeg broja maslinara, njih 74, stabla maslina nalaze se na 3 odvojene parcele, što otežava organizaciju proizvodnje i nepovoljno utječe na produktivnost rada u maslinarstvu. Visoka vrijednost koeficijenta asimetrije pokazuje da znatno više od polovice anketiranih maslinara uzgaja maslinu na manjem broju parcela od vrijednosti aritmetičke sredine (Tablica I).

Prosječna površina parcela pod maslinom je 7100 m² (0,71 ha), a visoka vrijednost koeficijenta asimetrije, koji iznosi 3,13, ukazuje na asimetričnu distribuciju većine podataka lijevo od aritmetičke sredine (Tablica I). U usporedbi s prosječnom veličinom maslinika u Europskoj uniji od 2 ha (Eurostat, 2003), prosječna površina parcela pod maslinom anketiranih maslinara je tri puta manja. Više od polovice anketiranih maslinara (55,5%) ima ukupnu površinu parcela pod maslinom manju od 5000 m² (0,5 ha). Podaci o ukupnoj površini parcela pod maslinom variraju u širokom rasponu od 200 m² (0,02 ha) do 60000 m² (6 ha), na što ukazuje visoka vrijednost koeficijenta varijacije koji iznosi 1,25.

Tablica I. Broj i ukupna površina parcela pod maslinom **n=398**
Table I. Number and total area of olive grove lots

Deskriptivno - statistička mjera Descriptive statistics	Broj parcela Number of lots	Ukupna površina parcela (m ²) Total area of olive grove lots (m ²)
Aritmetička sredina - Mean	5,16	7100,38
Medijan - Median	4,00	4000,00
Mod - Mode	3,00	10000,00
Minimum - Minimum	1	200
Maksimum - Maximum	30	60000
Standardna devijacija - Standard deviation	4,82	8884,63
Koeficijent varijacije - Coefficient of variation	0,93	1,25
Koeficijent asimetrije - Skewness	2,89	3,13
Broj nedostajućih podataka - Missing data	22	27

Izvor: anketa

Source: survey

Srednja vrijednost ukupnog broja stabala maslina kod anketiranih maslinara iznosi 121,19 (Tablica II). Međutim, i kod ovog obilježja visoka vrijednost koeficijenta asimetrije pokazuje da većina maslinara ima manji broj ukupnih stabala od iznosa srednje vrijednosti. Ovdje je bitno istaknuti da 27,89% anketiranih maslinara ima manje od 50 stabala maslina i oni ne mogu ostvariti pravo na poticaj u maslinarstvu jer ne udovoljavaju kriteriju minimalno poticane količine od 50 stabala maslina (N.N. br. 82/2004). Odnos prosječnog broja stabala i prosječne površine ukazuje na postojanje rijetkog sklopa, što je jedno od obilježja ekstenzivnog načina uzgoja.

Prosječna starost maslinika kod anketiranih maslinara je 54,78 godina, a varira u širokom rasponu od 4 do 200 godina (Tablica II). U ukupnoj starosnoj strukturi maslinici stariji od 50 godina sudjeluju s 41,42%. Proizvodno razdoblje masline u intenzivnim maslinicima je do 50 godina starosti, a u ekstenzivnim do 80 godina (Brzica, 1991). Budući da je vijek rentabilnog plodonošenja maslinika oko 50 godina, u maslinicima koji su stariji od 50 godina trebalo bi provesti obnovu uklanjanjem cijelog nadzemnog dijela (Kovačević i Perica, 1994). Na pitanje o starosti maslinika nije odgovorilo 20 maslinara, vjerojatno iz razloga što nisu mogli procijeniti njihovu starost. Inače, 77,64% anketiranih maslinara izjavilo je da ima iskustva u obnovi starih stabala masline.

Tablica II. Ukupan broj stabala maslina i starost maslinika **n=398**
Table II. Total number of olive trees, and olive grove age

Deskriptivno - statistička mjera Descriptive statistics	Ukupan broj stabala Total number of olive trees	Starost maslinika Olive grove age
Aritmetička sredina - Mean	121,19	54,78
Medijan - Median	85,00	47,50
Mod - Mode	50,00	50,00
Minimum - Minimum	7	4
Maksimum - Maximum	980	200
Standardna devijacija - Standard deviation	109,12	44,21
Koeficijent varijacije - Coefficient of variation	0,90	0,80
Koeficijent asimetrije - Skewness	2,82	1,29
Broj nedostajućih podataka - Missing data	-	20

Izvor: anketa

Source: survey

Prema zastupljenosti u asortimanu masline prevladava sorta Oblica, koju u svojim maslinicima ima 93,72% anketiranih maslinara. Oblica je naša najrasprostranjenija sorta masline. Kako je često posađena u jednosortnim maslinicima bez prisutnosti adekvatnog oprašivača, i na škrtim tlima, uz neredovitu agrotehniku i elajotehniku, nepravedno je proglašena nerodnom sortom, jer uz prisutnost adekvatnih oprašivača na dubokim tlima rađa redovito i obilno (Kovačević i Perica, 1994). U tom kontekstu, bitno je istaknuti kako od 29,90% anketiranih maslinara koji imaju jednosortne maslinike, njih 90% u svojim maslinicima ima samo Oblicu, što ukazuje na neadekvatnu sortnu strukturu u ovim maslinicima koja je jedan od razloga neredovite rodnosti. Inače, Oblica se u adekvatnom omjeru preporučuje za nove intenzivne maslinike, a posebno se preporučuje za uzgoj na škrtijim tlima gdje je praktički nezamjenjiva (Miljković, 1991; Kovačević i Perica, 1994).

Nakon Oblice po zastupljenosti slijede izrazite uljne sorte: Lastovka, Levantinka i Leccino, koje u svojim maslinicima ima oko jedna trećina anketiranih maslinara. Sortu Pendolino koja proizvodi veliku količinu dobro

klijavog peluda, pa je dobar oprašivač za mnoge sorte, ima 26,88% anketiranih maslinara, dok njih 28,89% ima i ostale sorte u svojim maslinicima. Ovdje je potrebno spomenuti kako se iz godine u godinu povećava udio autohtonih sorti u domaćoj proizvodnji sadnica masline. Upravo preferiranje autohtonih sorti u uzgoju koje imaju potencijal za proizvodnju maslinovog ulja izuzetne kakvoće predstavlja ključni preduvjet u složenom postupku registracije oznaka izvornosti i zemljopisnog podrijetla maslinovog ulja kao proizvoda s dodanom vrijednošću koji može konkurirati na zahtjevnom globalnom tržištu.

Maslinike navodnjava 27,89% anketiranih maslinara. Dakle, gotovo 3/4 anketiranih maslinara primjenjuje suho gospodarenje u svojim maslinicima, što je jedno od obilježja ekstenzivnog načina uzgoja. Kao izvor vode za navodnjavanje maslinika 55,86% maslinara koristi vodovod, njih 25,23% koristi bunar ili akumulaciju, 14,41% maslinara koristi vodu izvan posjeda dopremljenu cisternom ili traktorom, a 4,50% ih kao izvor vode koristi bušotinu. Sustav za navodnjavanje «kap po kap» ima svega 18,92% maslinara koji navodnjavaju svoje masline, a samo njih 1,80% ima postavljene mikroraspršivače u svojim maslinicima. Ovi maslinari za navodnjavanje troše prosječno 407,48 litara vode po stablu masline godišnje.

Visoka vrijednost koeficijenta asimetrije, koji iznosi 2,61, ukazuje da većina maslinara troši manju količinu vode od prosječne. Količina vode koja se troši za navodnjavanje varira u širokom rasponu od 40 do 3000 litara po stablu masline godišnje, na što ukazuje visoka vrijednost koeficijenta varijacije koji iznosi 1,14. Budući da je navodnjavanje neophodno za postizanje stabilnih i visokih priroda, maslinari koji ne navodnjavaju maslinike izloženi su kolebanju priroda i niskim prirodama u sušnim godinama.

Maslinari na različite načine obrađuju tlo u svojim maslinicima. U maslinicima koji se nalaze na području koje je obuhvaćeno anketom uglavnom se obavlja proljetna plitka obrada tla. Od 83,67% maslinara koji redovito svake godine obrađuju tlo u svojim maslinicima, oko polovice maslinara obavlja freziranje, trećina ih obavlja okopavanje oko stabla, a petina obavlja oranje. Isto tako, 35,68% anketiranih maslinara za suzbijanje korova u maslinicima primjenjuje herbicide. Gnojidbu tla u maslinicima redovito obavlja 95,23% anketiranih maslinara. Zaštitu masline od štetnika i bolesti redovito obavlja 62,81% anketiranih maslinara. Kod 1/3 maslinara koji ne provode zaštitu masline od štetnika i bolesti svake godine, poglavito u godinama jakog napada gospodarski najznačajnijeg štetnika masline – maslinine muhe (*Bactrocera*

/Dacus/ oleae Gmel.) – dolazi do nepovoljnog učinka na količinu i kakvoću uroda ploda masline te maslinovog ulja.

Rezidbu masline redovito obavlja 83,95% anketiranih maslinara. Rezidba masline je izuzetno važan elajotehnički zahvat kojim se u stadiju rodnosti uspostavlja i održava ravnoteža između vegetativnog i generativnog potencijala, tj. između rasta i rodnosti. Prema tome, kod 16,05% maslinara koji ne obavljaju redovito svake godine rezidbu, ili je uopće ne obavljaju, to nepovoljno utječe na kondiciju njihovih maslinika i dinamiku rodnosti u njima.

Berbu plodova masline 98,24% anketiranih maslinara obavlja ručno, a samo njih 1,76% berbu obavlja strojno malim ručnim tresaćima. U našim proizvodnim uvjetima, a poglavito u nepravilno i neujednačeno posađenim maslinicima koji prevladavaju u području koje je obuhvaćeno anketom, primjena manjih i fleksibilnijih tresaća značajno bi povećala produktivnost i smanjila proizvodne troškove maslinarske proizvodnje. Na taj bi se način povećala konkurencijska sposobnost komercijalnih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava koja se bave maslinarstvom u sve zaoštrenijim tržišnim uvjetima.

U maslinicima koji se nalaze na području obuhvaćenom anketom pretežito se koristi sitna mehanizacija za obradu tla u masliniku, i to ponajviše motokultivatori. Vlastitu mehanizaciju koristi u maslinicima 93,22% anketiranih maslinara, 1,76% koristi uslugu unajmljene mehanizacije, dok 5,03% ne koristi nikakvu mehanizaciju za rad u masliniku. Racionalan način učinkovitog korištenja mehanizacije je udruživanje proizvođača u «strojne prstenove» i korištenje usluga mehanizacije unutar njih, a u maslinarstvu se to prvenstveno odnosi na strojeve za berbu. Ovim načinom korištenja smanjuju se troškovi strojnog rada i strojevi se rentabilno koriste. U nas još uvijek nije uspostavljen niti jedan «strojni prsten» u maslinarstvu.

U 2004. proizvodnoj godini, prosječni prirod ploda masline kod anketiranih maslinara bio je 1940,84 kg, a prosječna proizvodnja ulja bila je 247,38 litara (Tablica III). U 2003. proizvodnoj godini, prosječni prirod ploda masline bio je 908,83 kg, a prosječna proizvodnja ulja 129,35 l (Tablica III). Prosječni randman ulja u 2004. proizvodnoj godini bio je 12,75%, a u 2003. 14,23%. Prosječni prirod ploda po stablu u 2004. proizvodnoj godini bio je 16 kg, a u 2003. 7,5 kg. Ovdje je potrebno napomenuti da je 2004. godina bila u pogledu vremenskih prilika osrednja godina za maslinu, pri čemu treba istaknuti kako je neposredno pred početak berbe izuzetno jaka bura izazvala oštećenja na dosta stabala masline i smanjila prirod, poglavito na području od Trogira do Omiša, dok je 2003. godina bila izrazito nepovoljna godina za maslinu, ponajprije zbog dugotrajne suše koja je u toj godini uzrokovala goleme štete u domaćoj

poljoprivredi. Dvogodišnji proizvodni rezultati pokazuju veliko kolebanje priroda i posljedično proizvodnje ulja, na što značajno utječu vremenske prilike u pojedinoj godini.

Tablica III. Prirod ploda i proizvodnja ulja u 2003. i 2004. godini

n=398

Table III. Yield of fruit and oil production in 2003 and 2004

Deskriptivno - statistička mjera Descriptive statistics	Prirod ploda (kg) Yield of fruit (kg)		Proizvodnja ulja (l) Oil production (l)	
	2003.	2004.	2003.	2004.
Aritmetička sredina - Mean	908,83	1940,84	129,35	247,38
Medijan - Median	600	1500,00	80	180,00
Mod - Mode	800	3000,00	100	200,00
Minimum - Minimum	20	50	2	5
Maksimum - Maximum	5500	11000	960	1300
Standardna devijacija - Standard deviation	934,27	1769,47	141,60	228,75
Koeficijent varijacije - Coefficient of variation	1,03	0,91	1,09	0,93
Koeficijent asimetrije - Skewness	2,07	1,88	2,41	1,99
Broj nedostajućih podataka - Missing data	37	-	37	-

Izvor: anketa

Source: survey

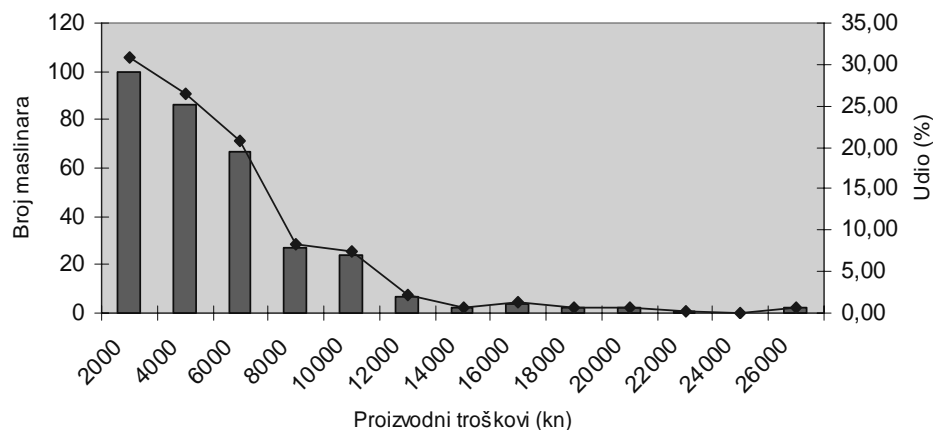
U domaćinstvima iz uzorka troši se godišnje u prosjeku 62,64 litre maslinovog ulja, a potrošnja varira u rasponu od 3 do 200 litara. Prosječna godišnja potrošnja per capita u ovim domaćinstvima iznosi 14,77 litara maslinovog ulja i na razini je potrošnje u vodećim maslinarskim zemljama. Ona je višestruko veća od prosječne potrošnje u RH koja iznosi oko 1,5 l per capita, što proizlazi iz regionalnih razlika u načinu prehrane i prehrambenim navikama između stanovništva mediteranskog i kontinentalnog dijela RH.

Procijenjeni godišnji proizvodni troškovi u maslinarskoj proizvodnji prosječno iznose 4.714,51 kn, a variraju u rasponu od 500,00 do 25.000,00 kn (Grafikon I). Visoka vrijednost koeficijenta asimetrije, koji iznosi 1,99, ukazuje da više od polovice maslinara ima manje godišnje proizvodne troškove u maslinarstvu od srednje vrijednosti.

S obzirom na moguće načine prodaje, najviše maslinara prodaje svoje ulje izravno, dok samo rijetki kao prodajni kanal koriste otkup (Tablica IV).

Grafikon I. Distribucija frekvencija maslinara prema proizvodnim troškovima u maslinarstvu

Graf I. Frequency distribution of olive growers according to production costs in olive production

Tablica IV. Načini prodaje maslinovog ulja

n=398

Table IV. Olive oil ways of selling

Način prodaje - Way of selling	Broj maslinara - Number of olive growers
Izravna prodaja - Direct selling	231
Izravna prodaja+otkup - Direct selling+buying off	33
Otkup - Buying off	3
Ne prodaje na tržištu - Not sold on market	62
Broj nedostajućih podataka - Missing data	69

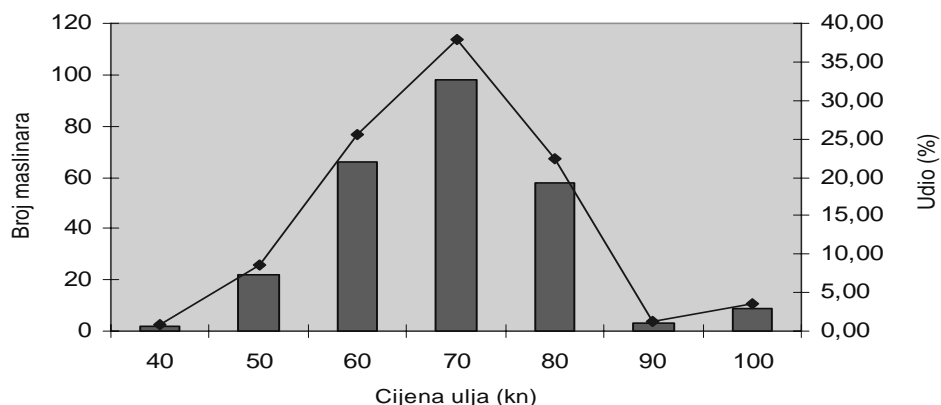
Izvor: anketa

Source: survey

Maslinari koji prodaju svoje ulje izravnom prodajom, a nisu u fiskalnom sustavu i ne udovoljavaju uvjetima o prodaji djevičanskog maslinovog ulja i maslinovog ulja, običnog, koje se prodaje kao otvorena roba u sklopu proizvodnog objekta i vlastitih specijaliziranih prodavaonica definiranih Pravilnikom o izmjenama i dopunama Pravilnika o temeljnim zahtjevima za ulja od ploda i komine maslina (N. N. br. 44/2000), zapravo to čine nelegalno na «sivom» tržištu.

Anketirani maslinari svoje ulje prodaju po prosječnoj cijeni od 68,47 kn po litri, a cijena ulja varira u rasponu od 40 do 100 kn. Najveći broj maslinara prodavao je maslinovo ulje po cijeni od 70,00 kn (Grafikon II). Otkupna cijena maslinovog ulja za sve kategorije kakvoće u iznosu od 35,00 kn/kg dugo vremena egzistirala je kao dogovorna cijena maslinarsko-uljarskih zadruga, dakle samo jednog dijela tržišnih aktera te kao takva nije bila rezultat djelovanja tržišnog mehanizma ponude i potražnje (Zadružni savez Dalmacije, 2002). Međutim, u posljednje dvije godine otkupljivači su podigli i diferencirali otkupnu cijenu s obzirom na kategoriju kakvoće i ona trenutno iznosi za djevičansko maslinovo ulje ekstra 45,00 kn/kg, a za djevičansko maslinovo ulje 40 kn/kg.

Grafikon II. Distribucija frekvencija maslinara prema prodajnoj cijeni maslinovog ulja
Graf II. Frequency distribution of olive growers according to the selling price of olive oil

Prema Međunarodnom vijeću za maslinovo ulje (2005) prosječne proizvođačke cijene djevičanskog maslinovog ulja ekstra u 2003./2004. proizvodnoj godini iznosile su 2,61 €/kg u Bariju, 2,53 €/kg u Heraklionu i 2,40 €/kg u Jaénu. U 2004./2005. proizvodnoj godini proizvođačke cijene su porasle i u travnju 2005. one su iznosile 2,85 €/kg u Bariju, 2,65 €/kg u Heraklionu, a 2,73 €/kg u Jaénu. U usporedbi s cijenama na globalnom tržištu, cijene ulja na domaćem tržištu u posljednje dvije godine značajno su veće.

Znakovito je da oko petine anketiranih maslinara nije odgovorilo na pitanja o ekonomskim obilježjima maslinarske proizvodnje: proizvodnim troškovima, načinu prodaje i prodajnoj cijeni ulja, vjerojatno iz bojazni za svoj položaj,

unatoč činjenici da je bila osigurana potpuna anonimnost ispitanika jer se nigdje nisu tražili njihovi osobni identifikacijski podaci.

Iz podataka o proizvodnji ulja u 2004. proizvodnoj godini, potrošnji ulja u domaćinstvu i prodajnoj cijeni ulja izračunata je prosječna vrijednost proizvodnje koja iznosi 17.034,35 kn. Visoki koeficijent varijacije, koji iznosi 0,90, znači da su vrijednosti dispergirane u širokom intervalu, dok vrijednost koeficijenta asimetrije od 1,65 ukazuje na prisutnost umjereno pozitivne asimetrije, što znači da nešto veći broj maslinara ima manju vrijednost proizvodnje od srednje vrijednosti. Prosječna vrijednost proizvodnje pokriva prosječne proizvodne troškove maslinarstva, prvenstveno zbog niskih inputa u ekstenzivnom načinu uzgoja masline.

Proširiti postojeći maslinik u 2005. godini namjerava 39,95% anketiranih maslinara, a najveći broj njih namjerava to učiniti sadnjom 20 sadnica masline. Podignuti novi maslinik u 2005. godini namjerava 22,61% anketiranih maslinara, a najveći broj njih namjerava to učiniti na površini od 5000 m² (0,5 ha), što je ujedno i najmanja površina za koju se ostvaruje pravo na poticaj za podizanje novih maslinika (N.N. br. 82/2004).

Proširiti postojeći ili podignuti novi maslinik 95% maslinara namjerava na vlastitom zemljištu, a svega 5% na zemljištu uzetom u koncesiju ili korištenom bez naknade. Ukupna veličina površine u vlasništvu anketiranih maslinara, na kojoj bi mogli proširiti postojeći ili podignuti novi maslinik, u prosjeku iznosi 5567,29 m² (0,56 ha).

Proširenje postojećeg ili podizanje novog maslinika 89,83% ispitanika financiralo bi vlastitim sredstvima, 9,04% kombinacijom vlastitih i kreditnih sredstava, a samo 1,13% isključivo kreditnim sredstvima. Najveći broj maslinara očito je rezerviran prema mogućnostima kreditnog financiranja ulaganja u maslinarstvo i skloniji je u tu svrhu upotrijebiti vlastita financijska sredstva.

U Upisnik obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava upisano je 41,21% anketiranih maslinara. Više od polovice anketiranih maslinara koji nisu upisali svoja gospodarstva u Upisnik, zapravo iz različitih motiva, nisu skloni formalizaciji svoga statusa i nemaju povjerenja u administrativni sustav. Upis u Upisnik obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava obavezan je za obiteljska poljoprivredna gospodarstva koja prodaju vlastite proizvode na tržištu (izravno ili otkupljivačima), podnose zahtjev za novčana sredstva i druge oblike potpore u poljoprivredi te za gospodarstva koja treba evidentirati u ostalim upisnicima (N.N. br. 66/2001 i 83/2002). Može se očekivati da će u budućem razdoblju obiteljska poljoprivredna gospodarstva koja nisu upisana u Upisnik imati sve

manje mogućnosti za prodaju svojih proizvoda na «sivom tržištu», a osim toga već sada ne mogu ostvarivati pravo na poticaj. Budući da poticaj za preradu plodova masline u potpunosti pokriva uslugu prerade plodova kao značajan trošak u strukturi ukupnih troškova proizvodnje to će se nepovoljno odraziti na gospodarski položaj tih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava.

U članstvu neke od maslinarskih udruga nalazi se 8,29% anketiranih maslinara. Na području obuhvaćenom anketom djeluje 14 maslinarskih udruga. Ove udruge djeluju kao neprofitne organizacije, s primarnim ciljem unapređenja našeg maslinarstva. Udruga po svom karakteru ne može biti rješenje za poslovno povezivanje maslinara jer kao neprofitna organizacija ne može ostvarivati prihod od prodaje, a financira se od članarine i donacija. Međutim, moguća je transformacija maslinarske udruge u marketinšku maslinarsku zadrugu.

U zadružnom članstvu nalazi se 10,80% anketiranih maslinara. U Adresaru dalmatinskih zadruga (Zadružni savez Dalmacije, 2002) evidentirano je 109 poljoprivrednih i 5 uljarskih zadruga na području četiri dalmatinske županije. Postojeće maslinarsko-uljarske zadruge bave se raznovrsnom poslovnom djelatnošću i nisu specijalizirane za proizvodnju i plasman proizvoda od masline. One pružaju usluge prerade maslina i otkupa maslinovog ulja, a svega nekoliko zadruga plasira maslinovo ulje kao pakovinu na tržište. Jedan od načina za povećanje konkurentnosti domaćeg maslinarstva je poslovno udruživanje maslinara u maslinarsko-uljarske zadruge utemeljene na marketinškoj koncepciji poslovanja. U narednom razdoblju realno je očekivati snažne tržišne i institucionalne zahtjeve i pritiske koji će usmjeravati obiteljska poljoprivredna gospodarstva koja se bave maslinarskom proizvodnjom i kojima maslinarstvo predstavlja značajan izvor prihoda u pravcu zadružnog udruživanja kako bi mogli opstati u zaoštrenim konkurentskim odnosima tržišnog gospodarenja. U tom kontekstu može se očekivati da će se marketinške maslinarsko-uljarske zadruge razvijati na temelju interesnog poticaja maslinara, mogućom transformacijom postojećih maslinarskih udruga ili prestrukturiranjem poljoprivrednih zadruga općeg tipa u marketinške organizacije s dovoljnom financijskom i prodajnom moći da bi bile konkurentne na sve zahtjevnijem tržištu. Rezultati SWOT analize, kojom su identificirani glavni čimbenici koji utječu ili mogu utjecati na razvoj našeg maslinarstva, pokazuju da strateške razvojne aktivnosti treba usmjeriti tako da maksimalno iskoriste povećano zanimanje za podizanje i obnovu maslinika kao i povoljne uvjete potpore i financiranja, kako bi se umanjila dominacija ekstenzivnog načina uzgoja s velikim kolebanjem priroda i uvozna ovisnost te izbjegle prijetnje globalnog institucionalnog i tržišnog pritiska (Tablica V).

Tablica V. SWOT analiza maslinarske proizvodnje

Table V. SWOT analysis of olive production

Snage - <i>Strengths</i>
<ul style="list-style-type: none">- višestoljetna tradicija uzgoja masline- <i>centuries-long olive farming tradition</i>- maslina je najrasprostranjenija voćna kultura u mediteranskom području RH- <i>the olive is the most widespread fruit culture in the Mediterranean part of Croatia</i>- povoljni agroekološki uvjeti za uzgoj masline- <i>favourable agro-ecological conditions for olive growing</i>- autohtonost proizvoda- <i>product autochthonousness</i>- maslina je jedina mediteranska voćna kultura koja u posljednjih desetak godina bilježi povećanje proizvodnih površina i porast proizvodnje sadnog materijala- <i>the olive is the only Mediterranean fruit culture that has recently in the last ten years been grown in a larger area and with a higher production of seedling</i>- povećano zanimanje za podizanjem novih maslinika- <i>a higher interest in new olive groves establishment</i>- povećani interes za obnovom starih i opožarenih maslinika- <i>a higher interest in regeneration of old and fire-affected olive groves</i>- relativno niska potrošnja agrokemikalija u proizvodnji maslina zbog čega je moguć lakši prijelaz na ekološki prihvatljivije proizvodne sustave- <i>relatively low utilization of agrochemicals in the production of olives, enables an easier transition to environment friendly production systems</i>- dostatni preradbeni kapaciteti- <i>sufficient processing capacities</i>- poboljšana kakvoća domaćeg maslinovog ulja- <i>improved quality of domestic olive oil</i>
Prilike - <i>Opportunities</i>
<ul style="list-style-type: none">- popularizacija spoznaja o prehrambenoj vrijednosti maslinovog ulja- <i>popularisation of the awareness of olive oil nutritive values</i>- povoljna cijena ulja na domaćem tržištu- <i>favourable oil price at domestic market</i>- izvozni potencijal proizvoda- <i>export potential of product</i>- komplementarnost s turizmom- <i>complementary with tourism</i>- proširenje proizvodnog asortimana- <i>product assortment extension</i>- povoljni poticaji i uvjeti kreditiranja- <i>favourable subsidies and credit terms and conditions</i>

Slabosti - *Weaknesses*

- dominacija ekstenzivnog načina uzgoja
 - *extensive farming method domination*
 - veliko kolebanje priroda
 - *great yield oscillation*
 - veliki broj fragmentiranih parcela na kojima se uzgajaju masline
 - *a large number of fragmented lots where olive trees are grown*
 - neorganiziranost tržišta proizvoda od masline s visokim udjelom «sivog» tržišta
 - *unorganised market for olive products, with major grey market share*
 - nedostatna domaća proizvodnja
 - *insufficient domestic production*
 - nepovjerenje maslinara u administrativni sustav
 - *olive growers' distrust in the administrative system*
 - suzdržanost maslinara prema mogućnostima kreditiranja ulaganja u maslinarsku proizvodnju
 - *olive growers' restraint from possible credit investment in olive production*
 - neodgovarajuća razina upravljačkih i marketinških znanja maslinara
 - *inappropriate level of olive growers' managing and marketing knowledge*
 - slaba poslovna povezanost gospodarskih subjekata u maslinarstvu
 - *poor business connections among people in olive production*
-

Prijetnje - *Threats*

- usklađivanje našeg poljoprivrednog zakonodavstva s EU – poljoprivrednim zakonodavstvom
 - *harmonizing of our agriculture legislation with the EU agriculture legislation*
 - pritisak jeftinijeg maslinovog ulja iz uvoza
 - *pressure of cheaper imported olive oil*
 - mogućnost supstitucije maslinovog ulja s drugim biljnim uljima
 - *possibility to substitute olive oil with other vegetable oils*
-

ZAKLJUČAK

Anketirani maslinari u prosjeku imaju 121 stablo masline, najčešće na 3 odvojene parcele, a prosječna površina parcela pod maslinom je 0,71 ha. Prosječna starost maslinika od 55 godina upućuje na nepovoljnu starosnu strukturu pa bi u maslinicima starijim od 50 godina trebalo provesti obnovu. Većina anketiranih maslinara uzgaja maslinu na ekstenzivan način, čije su karakteristike mali broj stabala po jedinici površine, suho gospodarenje, neredovita agrotehnika i elajotehnika, ručna berba te niski i kolebljivi prirodi.

Gospodarski položaj većine anketiranih maslinara je relativno povoljan, čemu su glavni razlozi niski inputi u ekstenzivnom načinu uzgoja, nelegalna

prodaja maslinovog ulja na «sivom tržištu» po povoljnim cijenama koje su značajno veće od cijena na globalnom tržištu, ostvarivanje prava na poticaj koje je do sada bilo moguće bez formalizacije statusa i neuključenost u fiskalni sustav.

Strateške razvojne aktivnosti u hrvatskom maslinarstvu trebaju biti usmjerene na način da maksimalno iskoriste povećano zanimanje za podizanje i obnovu maslinika kao i povoljne uvjete potpore i financiranja, kako bi se umanjila dominacija ekstenzivnog načina uzgoja s velikim kolebanjem priroda i uvozna ovisnost te izbjegle prijetnje globalnog institucionalnog i tržišnog pritiska.

LITERATURA

- Bogunović, M., Husnjak, S., Kisić, I., Mesić, M., Mirošević, N., Romić, D., Jurić, I., Žugec, I., Božić, M. 2004. Regionalizacija hrvatske poljoprivrede. Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Poljoprivredni fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku i Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva RH
- Brzica, K. 1991. Voćarstvo za svakog. Naprijed, Zagreb
- Državni zavod za statistiku RH 2003. Popis poljoprivrede 2003.
- Državni zavod za statistiku RH 2004. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2003.
- Eurostat 2003. Structure of agricultural holdings in the EU. Olive groves. Agriculture and fisheries, Theme 5 – 38/2003
- Kovačević, I., Perica, S. 1994. Suvremeno maslinarstvo. Avium, Split
- Međunarodno vijeće za maslinovo ulje (*International Olive Oil Council*). <http://www.internationaloliveoil.org/downloads/virginoliveoil.pdf> (27. srpnja 2005.)
- Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodnog gospodarstva 2004. Operativni program podizanja trajnih nasada, http://www.mps.hr/pdf/publikacije/op_prog_trajni_nasadi.pdf (15. svibnja 2005.)
- Miljković, I. 1991. Suvremeno voćarstvo. Nakladni zavod Znanje, Zagreb
- Njavro, M. 2001. Tipologija obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u Hrvatskoj. Magistarski rad, Agronomski fakultet, Zagreb
- Pravilnik o temeljnim zahtjevima za ulja od ploda i komine masline, Narodne novine br. 35/1999, 44/2000 i 109/2000

Zadružni savez Dalmacije 2002. Zaključci sastanka maslinarsko-uljarskih zadruga, Split

Zadružni savez Dalmacije 2002. Adresar dalmatinskih zadruga, Split

Zakon o poljoprivredi, Narodne novine br. 66/2001 i 83/2002

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o državnoj potpori u poljoprivredi, ribarstvu i šumarstvu, Narodne novine br. 82/2004

Adrese autora – Authors addresses:

mr. sc. Josip Gugić
Institut za jadranske kulture i melioraciju krša
Put Duilova 11, 21000 Split
e-mail: jgugic@krs.hr

Primljeno - Received:

22. 04. 2006.